

EUHARISTIJSKO SLAVLJE

SLAVLJENJE RIJEČI (II)

U prvom dijelu ovoga priloga, objavljenom u prošleme broju, govorilo se o glavnim elementima službe riječi: o samom ustrojstvu, o iskustvu riječi danas te o glavnim crtama novog lektionara i o nekim poteškoćama vezanim za nj. Ovdje će se ukratko razmotriti preostali elementi te obredni okviri cijele službe riječi.

I. NAVIJEŠTANJE RIJEČI

U samom je naslovu istaknuto da je po srijedi slavljenje riječi. Nije stoga u pitanju obično čitanje nekog teksta nego svečano, obredno naviještanje. Zato je posve naravno što su postupno uvedeni neki elementi kojima se izražava poštovanje prema svetom tekstu. To se posebno vidi po brizi koja se posvećuje službeniku naviještanja, mjestu odakle se naviješta, knjizi i posebnim obrednim elementima.

1. Službenik naviještanja

Na prvi pogled nešto se u današnjem mentalitetu čini neobičnim: služba predsjedatelja, osobito u euharistiji, veoma se cijeni, i to opravdano, dok se do službe pojedinca po kojemu se Bog u svojoj riječi uprisutnjuje u slavljeničkoj zajednici, gotovo nimalo ne drži.

Često se ističe da je u prvotnoj Crkvi, barem prema poznatim podacima, bilo znatno drukčije. Takav dojam uglavnom je točan, premda u uspoređivanju sadašnje i starokršćanske prakse treba biti znatno oprezniji. Službe u prvoj Crkvi nisu bile međusobno točno razgraničene kao što će biti kasnije ili kao što su danas. Tako je npr. čitač (*lector*) neko vrijeme bio i katehist i vršio je službu vrlo blisku onoj koju je vršio učitelj (*doctor*).¹ Bio je to, dakle, obrazovaniji pojedinac u zajednici, ponekad obrazovaniji od samog biskupa, i stoga vrlo ugledan.² No, već prema Hipolitovoj *Traditio apostolica* (oko 220.) čitač, čini se, nema druge službe osim čitanja. Hipolit naglašava da je obred uvođenja u službu čitača različit od redjenja: „Čitač se postavlja u službu (*kathistasthai*) kada mu biskup

1. Za povijest tih službi usp. A. FAIVRE, *Naissance d'une hiérarchie*, Pariz 1972, 145-170.

2. Usp. ISTI, *Les laïcs aux origines de l'Église*, Pariz 1984. Za proučavanje razvoja službi u Crkvi korisno je još: E. SCHILLEBEECKS, *Il ministero nella Chiesa*, Brescia 1981 (izv. 1980); ISTI, *Christliche Identität und kirchliches Amt. Plädoyer für den Menschen in der Kirche*, Düsseldorf 1985 (izv. 1985).

predaje knjigu, no ne polaže na nj ruke (cheirotonein)".³ Današnja je praksa usklađena prema toj koju opisuje *Traditio apostolica*.

U starini je sva čitanja, uključujući evanđelje, čitao jedan čitač. Čini se da je za prvu Crkvu to bila ne samo praktična nego i vrlo znakovita raspodjela službi: po službi jednoga (čitača) Bog se uprisutnjuje u svojoj riječi, a po službi drugoga (predsjedatelja) Crkva uzdiže Bogu svoju riječ, molitvu. No, služba čitača uskoro postaje „niža” služba (kasnije „niži red”) te se teži tome da čitanje evanđelja bude pridržano „višem”, tj. zaređenom službeniku. To je ujedno doba kada se naglašava razlika između klera i laika i kada se gubi osjećaj za različitost službi.

Danas se ponovno želi uspostaviti raznolikost službi i u liturgiji. „Liturgijska zajednica – kaže se u *Ordo lectionum Missae*,² 1981 [= OLM], br. 52 – ne može bez čitača, sve ako i nisu postavljeni za tu posebnu službu”. I još prije toga: „Čitač ima u euharistijskom slavlju vlastitu službu, koju valja da vrši sam, pa i onda kada su prisutni službenici višega stupnja” (OLM 51; IG 66). Jedan liturgičar ovako govori o čitaču: „Istina, svi koji su kršteni ujedno su 'slavitelji', ali ovlaštenje koje neki od njih imaju za naviještanje Riječi nije tek puki kanonski zahtjev. To traži i sama 'ontologija' liturgijskog slavlja, to čini od onoga koji je izabran za tu službu posrednikom između Boga i žive Crkve koja se oko njega okuplja.”⁴

Obnovljene liturgijske knjige naglašavaju važnost pripreve čitača. Ona mora biti ne samo tehnička nego još više duhovna. „Duhovna pripreva pretpostavlja barem dvostruku formaciju: biblijsku i liturgijsku. Biblijska formacija mora osposobiti čitače da mogu čitanja staviti u njihov okvir i da mogu u svjetlu vjere razabrati središte objavljenoga navještaja. Liturgijskom formacijom čitači moraju steći određenu lakoću da shvate značenje i strukturu službe riječi i obrazložiti vezu između službe riječi i euharistijske službe. Tehnička pripreva mora osposobljavati čitače za sve veće umijeće čitanja u javnosti, bilo slobodnim glasom bilo uz uporabu modernih pojačala” (OLM 55). Čitaču, a i drugim službenicima – ovo vrijedi za hrvatsko jezično područje – znatno bi se olakšalo da su priređivači liturgijskih knjiga stavili naglaske na manje poznate riječi ili barem na one gdje se najčešće griješi. Posebno neugodno djeluje kada čitač pogriješi u pripjevnom psalmu te cijela zajednica mora krivo ponavljati.

O čitačkom umijeću poznati liturgičar A. Nocent piše:

„Umijeće naviještanja Božje riječi naročito je umijeće; temeljito se razlikuje od govorničkog ili kazališnog umijeća. Premda imaju jednu te istu glasovnu osnovu, samo izražavanje znatno se razlikuje. Čitač ne smije ići za tim da istakne samoga sebe već mora dati prednost tekstu kao da se krije iza njega. On je samo glasnik. Ne čita bilo što nego naviješta događaj spasenja. Mora nastojati da mu čitanje bude što je moguće

3. *La Tradition apostolique de saint Hippolyte. Essai de reconstitution par Bernard Botte*, Münster 1963, br. 11.

4. A. NOCENT, *Čitanje Svetog pisma*, u: *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Zagreb 1973, 171.

življe, ali to ne može postići stupnjevanjem glasa i prijelazima koji su vlastiti kazališnoj umjetnosti. Radi se o teško ostvarivoj ravnoteži za kojom treba težiti: ni poigravanje glasom u nastojanju oko efekta, ni blijedost i jednolično čitanje.”⁵

2. Mjesto odakle se naviješta

Za razliku od Prve upute o liturgiji (1964.) koja govori o jednomu ili dva ambona,⁶ novi misal predviđa samo jedno mjesto odakle se naviješta riječ Božja. Tako će se bolje očitovati njezino jedinstvo, iako su različiti oblici. Za druge službenike, kao što su komentator, voditelj pjevanja i sl, valja — ako je potrebno — pripremiti običan stalak, različit od ambona. Ambon nije mjesto ni za komentatora, ni za voditelja pjevanja, a ni za predsjedatelja. Predsjedatelj obavlja svoju predsjedateljsku službu od posebnog sjedala pripremljena za tu svrhu a ne s ambona ili, možda još gore, s oltara (usp. OM 2). No, ta znakovita preporuka rijetko se poštuje, katkada zbog nedovoljne osjetljivosti za znak, katkada zbog praktičnih razloga: u mnogim je crkvama predsjedateljsko sjedalo na mjestu odakle se teško komunicira sa zajednicom, a to je znak da se tom elementu posvećuje nedovoljno pažnje prilikom uređenja prezbiterija. Istina je da predsjedatelj redovito malo nastupa tijekom službe riječi, no ta nenametljivost još više ističe njegovu predsjedateljsku ulogu. Upravo polazeći od njega i pod njegovim vodstvom oživljava Pismo koje naviješta neki službenik riječi.⁷ Ali i sam predsjedatelj zborovanja također je slušatelj riječi i to se smještajem njegova sjedala u odnosu prema ambonu ne bi smjelo staviti u sjenu. U uređenju prezbiterija nije dovoljno samo naći središnje mjesto za oltar. Ambon je često neopravdano stavljen u drugi plan a predsjedateljsko mjesto posve zanemareno. Međutim, svako od njih zavređuje posebnu pažnju i na neki način poseban prostor.

3. Knjiga za naviještanje riječi Božje

Za razliku od misala koji u Općim uredbama knjigama za naviještanje riječi Božje ne posvećuje nijedan poseban broj, OLM (² 1981) posvećuje im čak tri broja (35-37). Između ostalog, kaže se da „knjige iz kojih se uzimaju čitanja riječi Božje . . . moraju u slušačima produbljivati osjećaj prisutnosti Boga koji govori

5. *Isto*, 174. Isti pisac u jednom drugom tekstu opisuje pojam „naviještanja”: „Određeni ton ne prenizak već malo viši, koji daje određenu svečanost. Naviještanje mora biti ritmičko ali polagano, s inzistiranjem na važnijim riječima i izričajima. Rečenice valja razdvajati kratkim predahom da naviještanje bude dostojanstveno i slušanje lako. Treba posve izbjegavati čitanje koje bi se ograničilo na valjanost i puki rubricizam” (*Liturgia e musica*, Rim 1983, 89).

6. *Instructio Inter oecumenici ad executionem Constitutionis de sacra Liturgia recte ordinandam* (26. rujna 1964.), br. 96 (tekst u: *Enchiridion Vaticanum*, Bologna 1979, sv. 2, br. 306).

7. Usp. A. NOCENT, *Čitanje*, 171.

svome narodu. Valja se dakle pobrinuti da one, kao znakovi i simboli nadnaravnih vrednota u bogoslužju, budu doista dostojne, ugledne i lijepe' (OLM 35). Na kraju, u skladu s time, donosi važnu preporuku: „Neka se knjige čitanja određene za slavlja, zbog poštovanja riječi Božje, ne zamjenjuju drugim pomagalicama, npr. listovima namijenjenima vjernicima za pripremanje čitanja ili za osobno razmatranje” (OLM 37).

Misal katkada spominje posebnu knjigu za evanđelja (IG 79, 84, 129, 148, 149, 232), ali je nikada ne preporučuje niti propisuje. Ne propisuje ju ni OLM ali je preporučuje: „Budući da je naviještanje evanđelja uvijek vrhunac službe riječi, liturgijska je predaja, i istočna i zapadna, uvijek na određeni način razlikovala knjige za čitanja. Evanđelistar je uređivan i ukrašavan s najvećom pažnjom i čašćen je više nego ijedna druga knjiga za čitanja. Zato je veoma uputno da i sada u katedralama i barem u župnim i drugim većim i posjećenijim crkvama bude evanđelistar, bogato ukrašen i različit od knjige s drugim čitanjima” (OLM 36). Spomenimo ovdje da je i kod nas u pripremi kod „Kršćanske sadašnjosti” poseban evanđelistar.

II. OBREDNI ELEMENTI

U naše dane dolaze do izražaja neki novi oblici poštovanja prema riječi Božjoj koja se naviješta u slavlju. Tako npr. brinemo se da izgovor bude pravilan i jasan, da razglas bude dobar i da se dobro čuje na svakom mjestu u crkvi. Postajemo osjetljivi za funkcionalnu stranu i to je svakako dobro. No, obredni elementi kao da su u opasnosti da posve iščeznu. To je određeni paradoks, jer odričemo se obreda upravo ondje gdje se čovjek najlakše „obredno” izražava, dok ih se u svagdašnjem životu ne samo teže odričemo nego, naprotiv, neprestano stvaramo nove.

1. Obred zajednički svim čitanjima

Sve donedavno obredi Velikog tjedna čuvali su prvotnu jednostavnost: čitanja su počinjala bez naslova a drugi elementi te jednostavnosti sačuvani su za evanđelje do danas: nema svijeća ni kađenja, ne pozdravlja se niti se znamenjuje knjiga.⁸ Priređivači misala vjerojatno su zaboravili još napomenuti: nema završnog poklika „Riječ je Gospodnja – Slava tebi, Kriste” ni ljubljenja knjige. Jer, znamo da su ti elementi uvedeni vrlo kasno.

Stvaranje obrednog okvira počelo je vrlo rano i ono ima svoje opravdanje. Hjtelo se time stvoriti ozračje slavlja, osjećaj dijaloškog susreta Boga i njegova naroda. U novom su misalu revidirani svi obredi pa tako i ovi u službi riječi.

8. *Rimski misal*, Zagreb 1980, 173, br. 22 (rubrika za Cvjetnicu). Drugdje se poziva na ovu rubriku (usp. npr. str. 187. br. 8).

Promjena nije mnogo, samo one najnužnije. Pogledat ćemo ukratko pojedinačno sve te elemente.

Navještaj podrijetla teksta ujednačen je u svim čitanjima. Za evanđelje se ne kaže više *Sequentia* ili *Intium* (osim u posebnim slučajevima: OLM 121), već naprosto *Lectio*. . . Izraz *Sequentia*, iako ga susrećemo relativno kasno,⁹ čini se da je odraz prastare *lectio continua*. Sad je opravdano izostavljen jer čitanje nije više susljedno. Latinski je izraz ipak, kao i u mnogim drugim slučajevima i kako praksa pokazuje, samo uzorak. Usprkos tome, moglo se očekivati u latinskom tekstu izostavljanje galikanskog dodatka „sanctus” u izrazu „*Lectio sancti evangelii secundum N.*” To međutim uglavnom čine lekcionari na narodnom jeziku. Zanimljivo je francusko rješenje: Evanđelje Isusa Krista po I.

Incipit. OLM 124 objašnjava: „*Incipit* donosi prvenstveno riječi kojima obično započinje tekst: 'U ono vrijeme', 'U one dane', 'Braćo'. . . Te se riječi izostavljaju kada se u samom tekstu nalazi dovoljna naznaka vremena ili osoba ili kada ne odgovaraju naravi teksta. Za pojedina govorna područja te se riječi, odredbom mjerodavnih vlasti, mogu promijeniti ili izostaviti.”

Glasoviti liturgičar B. Botte proučavao je *incipit* evanđelja koji se u rimskom obredu ustalio u izrazu *in illo tempore*.¹⁰ Različite liturgije razvile su taj izraz na vlastit način, ali je uvijek nadahnuće isto: naznake koje se nalaze u evanđeljima. Nekima u Consiliumu nije se sviđao taj početak evanđeoskog teksta i uporno su tražili njegovo izostavljanje pozivajući se na „danas” riječi naviještene u zajednici. To međutim nije prihvaćeno (OLM iz 1981. ostavlja međutim i tu mogućnost). Nitko navještaju ne niječe sadašnjost, ali očito većina nije vidjela nedostatak u smještanju naviještene riječi u točno određeno vrijeme. Izraz *in illo tempore* vodi odmah u doba evanđelja, u vrijeme kada su apostoli bili svjedoci Gospodinova života na zemlji.¹¹ Može se reći da je taj „danas” započet s prvim navještajem evanđelja. Taj izraz, biblijski i zasnovan na dugoj predaji, ostao je i u novom lekcionaru, uz to što je postao autentičniji — naime izostavljen je u nekim slučajevima gdje ne pristaje tekstu.

Završni poklik. Moglo se očekivati izostavljanje završnog poklika na kraju čitanja („Riječ je Gospodnja — Bogu hvala; Slava tebi, Kriste”), koji je izostavljen u časoslovu, odakle je, čini se, i prešao u misu. OLM 125 kaže da se osim predloženoga može upotrijebiti i neki drugi poklik, prema mjesnim običajima. Tako njemački misal, pozivajući se na mjesne običaje, ostavlja taj poklik na volju. Kod nas je poklik zadržan pa i raspravljanje o njemu gubi vrijednost.

Obično se kaže da je to znak zahvale i prihvaćanja slušane riječi. No, ne bi li bila korisnija kratka stanka u tišini ili možda jedinstvena zahvala hvalbeno-zahvalnim himnom nakon svih čitanja, barem u svečanijim zgodama? S druge

9. Prvi svjedok bio bi Amalarij (9. st.), *Liber officialis*, u: *Amalarii episcopi opera omnia*, izd. J. M. Hanssens, Vatikan 1949, II, 1, 18, 8, str. 309.

10. B. BOTTE, *In illo tempore*, u: *Verbum Caro* 81, 1967, 71. (cijeli članak 71-77).

11. *Isto*, 76.

strane, mogli bismo se pitati da li taj poklik pridonosi tome da riječ Božju shvatimo kao sadašnju, upućenu nama-ovdje-sada, ili možda više stvara u nama dojam da se čita nešto što je davno napisano drugima. Čini se da više pridonosi ovom drugom, posebno uvodne riječi „Riječ je Gospodnja”.

2. Dodatni obred za evanđelje

Navještaj evanđelja čini vrhunac službe riječi i razumljivo je što je i u novom misalu okružen mnogo svečanijim obredom nego druga čitanja: navjestitelj je đakon ili prezbiter, poklik je i prije i poslije navještaja („Slava tebi, Gospodine” i „Slava tebi, Kriste”); za vrijeme navještaja svi stoje; tu su i drugi znakovi: pozdrav, znakovi križa, kađenje i poljubac knjige.

Priprava službenika koji naviješta nešto je pojednostavljena u odnosu na prethodni misal: đakon ne govori više molitvu „Svemogući Bože, očisti mi srce” nego samo traži i dobiva blagoslov predsjedatelja (blagoslov je ostao isti, samo je *Amen* postao odgovor đakona). Ako evanđelje naviješta prezbiter, on tiho govori molitvu „Svemogući Bože, očisti mi srce” (molitva je nešto skraćena). Prezbiter-koncelebrant ne traži blagoslov od predsjedatelja, osim ako je to biskup (caeremoniale episcoporum br. 74).

Ophod za evanđelje. Za razliku od misala koji ne govori o ophodu,¹² novi OLM ne samo da ga spominje nego i preporučuje (usp. br. 17). To je još jedna mogućnost da se pokaže dostojanstvo evanđeoskog teksta. Pretpostavlja se da je evanđelistar, kao simbol Krista jer sadrži u izravnijem smislu njegovu riječ, već na početku u ophodu donesen na oltar.

Kod nas, a i drugdje, u malo kojem slavlju sudjeluje đakon vršeći svoju službu, pa se postavlja pitanje treba li se odreći svečanog ophoda. U ulaznom ophodu predviđa se mogućnost da, u nedostatku đakona, evanđelistar nosi čitač (usp. IG 148). Može li se njemu povjeriti da nosi knjigu i u ovom drugom ophodu i da također navijesti evanđelje? Jer, jasno je da je u pitanju samo običaj a ne neko teološko načelo. Znamo da je u prvim stoljećima sva čitanja čitao isti čitač. Danas se nastoji iznova otkriti i osmisliti različitost službi u liturgiji. Imajući na umu da služba čitanja svetopisamskih tekstova po sebi ne spada na predsjedatelja, opravdano je pitati: tko treba da zamijeni đakona u naviještanju evanđelja kada je moguće birati samo između predsjedatelja i čistača?

Sadašnje liturgijske odredbe svima su poznate i treba ih slijediti. No, nije zabranjeno razmišljati o onomu što bi bilo moguće ili korisno. Kad je u pitanju predaja toliko duga i sveobuhvatna, koja naviještanje evanđelja pridržava đakonu ili prezbiteru, ona se zasigurno ne može olako mijenjati. Ipak bi postojale neke prednosti ako bi se, barem u nekim okolnostima, evanđelje povjerilo čitaču. Neke bi se razlike s obzirom na druga čitanja još mogle zadržati. Tako npr. blago-

12. Usp. IG 94. Budući da je u pitanju „tipska misa”, iznenađuje što nije spomenut đakon kao navjestitelj evanđelja.

slov bi se mogao pridržati samo čitaču koji naviješta evanđelje, tj. izostaviti ga kad je to đakon. Ta zamjena posebno bi bila opravdana ako se evanđelistar nosi u ulaznom ophodu. Knjiga bi u ulaznom ophodu nosio čitač, čak kada bi tu bio i neki prezbiter koncelebrant. On bi, obučen u odijelo svoje službe, u trenutku kada treba navijestiti evanđelje, primivši blagoslov, uzeo evanđelistar s oltara i dok bi se pjevala ophodna pjesma, išao bi k ambonu i proslijedio po običaju, izostavivši pozdrav zajednice.¹³ Za druga bi čitanja možda bio drugi čitač, obučen u građansko odijelo.

To su ipak samo pretpostavke koje će se možda ostvariti tek u daljoj budućnosti. Korisnije je razmišljati o sadašnjosti. U tu svrhu korisno je navesti jednu praktičnu napomenu njemačkih biskupa:

„Po predaji koja seže do najstarijeg doba (Justin, + 165.), služba čitača svetopisamskih tekstova ne spada na predsjedatelja nego na druge službenike. Iz toga se jasno vidi da je i predsjedatelj podložan riječi Božjoj i da je sluša prije nego će je u homiliji protumačiti zajednici. Stoga je i u koncelebraciji zadaća đakona 'navijestiti evanđelje; čitač čita ostala čitanja' (IG 34). Ako nema đakona, evanđelje naviješta jedan od koncelebranata”.¹⁴

Pozdrav prije evanđelja nije pozdrav u pravom smislu riječi već radije uspostavljanje kontakta sa zajednicom i znak da slijedi nešto važno. Ponekad je dobro taj pozdrav zajedno s najavom evanđelja pjevati sve ako se samo evanđelje i ne pjeva.

Znakovi križa, najprije na knjizi, a zatim svih prisutnih na sebi — na čelu, na usnama i na prsima — znak su prihvaćanja riječi i njezina blagoslova. Od zadnja tri prvi i treći su stariji i potječu iz franačko-germanskih krajeva.¹⁵ Onaj na usnama znatno je mlađi i manje jasan. Kao zajednički znak cijele zajednice zaslužuju pažnju, u svakom slučaju nisu slučajno zadržani.

Poljubac knjige jedan je od jasnijih znakova poštovanja prema knjizi u kojoj je sadržana Kristova riječ. Nije slučajno da se istim znakom pozdravlja „stol s Kristovom riječju” kao i „stol s Kristovim tijelom”.

U rimskoj liturgiji poljubac je najprije bio ograničen na kler (OR I, 64) a kasnije se katkada, kao u OR V, 38 (10. st.) protezao na sav narod. U tridentskom misalu bio je pridržan predsjedatelju, a sada onomu tko naviješta. Dok ljubi knjigu, navjestitelj tiho govori: „Evandeoskom riječi uništili se naši grijesi”. Obrasci koji se tiho izgovaraju obnovljena liturgija načelno odbacuje, i s pravom. Pitanje je ipak dobiva li se išta glasnim izgovaranjem tih riječi, kao što ponetko čini.

13. Već se djelomično pošlo u tom smjeru: na Cvjetnicu i na Veliki petak čitanje povijesti Gospodnje muke mogu „čitati i čitači laici, no riječi Kristove, ako je moguće, neka budu pridržane svećeniku” (*Rimski misal*, 173, br. 22). Slično je i s Vazmenim hvalospjevom: može ga pjevati i pjevač koji nije đakon (*Isto*, 205, br. 17).

14. Njemački biskupi, *Die Feier der Eucharistie in Konzelebration*, Bonn 1985, br. 5.

15. Prvi put ih spominje *Ordo romanus* V, 35 (izd. Andrieu).

III. MOLITVE I PJESME – „ODGOVOR” NA SLUŠANU RIJEČ

Molitve i pjesme jedan su od elemenata koji stalno prati biblijska čitanja u službi riječi. Novi misal sadrži različite elemente od kojih svaki na svoj način predstavlja odgovor na slušanu riječ.

1. Pjesme između čitanja

Pripjevni psalam. Za razliku od misala (usp. IG 36), novi lekcionar (OLM² 1981) opravdano ne spominje izravnu vezu pripjevnog psalma s prethodnim čitanjem. Psalam nije toliko vezan za određeno čitanje koliko za osnovnu zajedničku tematiku svih čitanja. Pripjevni psalmi za novi lekcionar birani su vrlo brižljivo i prava je šteta ako se olako zamjenjuju drugima, „koji se znaju pjevati”. S obzirom na pripjevne psalme, naše glazbenike čeka još velik posao.

Spomenuta promjena u novom lekcionaru u vezi sa psalmima vjerojatno je uvjetovana najnovijim istraživanjima. U najstarijoj predaji, kako to pokazuje do danas najstariji poznati lekcionar,¹⁶ stalno je pravilo da je, ma kolik bio broj čitanja, uvijek samo jedna psalmodija ili najviše dvije; ako su čitanja uzeta iz SZ, psalmodija je redovito iza njih, a ako su čitanja iz NZ, psalmodija je ispred njih. Ta promjenljivost mjesta upućuje na različitost uloge psalma u sinagogi i u kršćanskoj liturgiji. U sinagogi je psalam imao responsorijalno značenje i dolazio je uvijek iza čitanja uzeta iz Tore. Da bi sačuvao istu ulogu u kršćanskoj liturgiji, psalam bi morao doći iza evanđelja, jer evanđelje zauzima mjesto Tore u židovskoj liturgiji. Ipak se to nije dogodilo. Zato se može reći: iako je psalam, prema najstarijem svjedočanstvu, u kršćanskoj liturgiji materijalno ostao na istom mjestu (iza starozavjetnog čitanja), promijenio je ulogu u odnosu na židovsku liturgiju: nije više responsorijalnog značenja, inače bi morao biti iza evanđelja.¹⁷ Ta uloga pripjevnog psalma neizravno je potvrđena mnogim otačkim propovijedima. Tako je gotovo polovica Augustinovih homilija o psalmima; slično je i Ambrozom.¹⁸ To bi moglo značiti da je psalam više shvaćen kao čitanje negoli kao responsorij ili pak preludij.

Novi misal nije išao za tim da utvrdi najstariju uporabu nego je ostavio ono što se odavno ustalilo, psalam uvijek slijedi prvo čitanje, pa makar ono bilo iz NZ. Tako u nekom smislu imamo još jedno čitanje, no ovaj put poetsku riječ, pjesmu. Naglasak je opravdano na riječi, zato ako se psalam ne pjeva, onda se čita. Odredba je, čini se, opravdana. Nešto drukčije postupa misal za njemačko jezično pod-

16. To je armenski jeruzalemski lekcionar iz 4. st. Kritičko izdanje: A. RENOUX, *Le Codex arménien de Jérusalem 121*, u: *Patrologia Orientalis* 35/1965, 1, 2-215 i 36/1971, 2, 140-388.

17. Usp. A. STUIBER, *Psalmengesung oder Zwischengesang?*, u: *Pietas. Festschrift für Bernhard Kötting*, izd. E. Dassman i K. S. Frank, Münster 1980, 396 (cijeli članak 394-398).

18. *N. mj.*

ručje koji stavlja u prvi plan „odgovor” na prethodno čitanje te predviđa mogućnost da se psalam zamijeni nekom drugom prikladnom pjesmom ili kratkom meditativnom šutnjom. Pastoralni osjećaj zasigurno je vrijedan hvale ali je ovdje, čini se, malo previše „velikodušan”. Jer to je od davnine a možda i od početka mjesto pridržano psalmu i nesumnjivo je povlašteno mjesto za uporabu psalama. Bila bi velika šteta da psalam odatle iščezne, tim više što bi se moglo vrlo lako dogoditi da ga zamijeni bilo kakva pjesma.

Od različitih načina (usp. OLM 20-22), opravdano se preporučuje naizmjenično izvođenje, gdje solist pjeva pojedine kitice između kojih zajednica ponavlja pripjev. Redovito je to središnja misao psalma kojom se izriče odgovor prihvaćanja. Na žalost, pripjevnom se psalmu redovito posvećuje premalo pažnje, iako je on najvažnija pjesma u službi riječi i pripada njezinoj bitnoj strukturi. S druge strane, pjevanje psalma pogodan je način da se ujedini molitva i meditacija a također je mogućnost da se težište djelomično prebaci s uvodnih obreda na službu riječi. Oni prvi su često prenatrpani a služba riječi često prebrzo i neopazeno prođe. Izbor načina za izvođenje psalma može ipak ovisiti i o literarnoj vrsti samog psalma. Nekada npr. i čitanje može biti najprikladniji oblik.

Poklik prije evanđelja. Izvorno je poklik *Aleluja* sa svojim retkom ili psalmom¹⁹ pratio ophod prije evanđelja. Budući da sada taj ophod nije obvezatan, ni predevanđeoskoj se pjesmi ne pripisuje njezina izvorna služba nego ona tvori „obred ili čin za sebe” (IG 17a). Tim poklikom „zajednica vjernika prihvaća i pozdravlja Gospodina koji će joj uputiti svoju riječ i pjesmom izražava svoju vjeru” (OLM 23).²⁰ Pjesma je, dakle, izravno upravljena evanđelju, a redak nerijetko sadržava njegovu središnju misao. Što se tiče „obredne” izvedbe, poklik sa svojim retkom spada na čitača a ne na navjestitelja evanđelja.

2. Ispovijest vjere i sveopća molitva

Ispovijest vjere i sveopća molitva produžuju i zaključuju službu riječi, sastavljenu od čitanja i pjesama, i predstavljaju određeni odgovor vjernika na slušanje riječi.

Ispovijest vjere. Ovaj element uveden je u misni obred postupno i zbog posve određenog cilja: da se u nekim spornim razdobljima sačuva prava vjera i da se spriječe krivovjerja. Ostao je, međutim, i kad je razlog uvođenja nestao. Vjerovanje je u rimski misni obred uvedeno vrlo kasno i ne bez oklijevanja. Godine 1014. Benedikt VIII. pred kraljem Henrikom II. opravdava odsutnost Vjero-

19. U starini se vjerojatno upotrebljavao cijeli psalam, a *Aleluja* se ubacivao kao pripjev. To potvrđuje stari armenski lekcionar koji iza *Aleluja* donosi samo početak psalma (usp. n. izd. [bilj. 16], PO 36/1971, 176).

20. To je dodano u 2. tipskom izdanju misala iz 1975. i preuzeto u *Ordo lectionum Missae* (21981), br. 23.

vanja u rimskoj misi time što Crkva u Rimu nije bila izložena opasnosti od krivo-
vjerja.²¹ I ovdje se pokazala rimska trijeznost kojoj nije bilo jasno zašto bi taj
element krsne liturgije morao biti i u euharistiji koja je sva u najizvršnijem smislu
ispovijest vjere. Ipak nije do kraja izdržala i Vjerovanje je uvedeno i u rimsku mi-
su. Kasnije mu se nastojalo naći opravdanje, pa tako i danas. Prema novom mi-
salu ispovijest vjere u misnom slavlju „ide za tim da narod pristane i odgovori na
Božju riječ koju je čuo u čitanjima i homiliji te da sebi dozove u pamet pravilo
vjere prije nego će započeti euharistijsko slavlje” (IG 43).²² Iz toga se vidi da je
ispovijest vjere u misi postala nešto drugo nego je u krsnom slavlju i nešto drugo
nego je bila u početku. Kulturološkim rječnikom reklo bi se da je doživjela od-
ređenu transkulturaciju. Sada prevladava hvalbeni vid. U kontekstu naviještene
i prihvaćene riječi ispovijest vjere postaje svojevrsan himan hvale koji u liturgij-
skoj zajednici pobuđuje hvalbeni zanos. Ako se tako shvati ta ispovijest vjere,
onda je opravdano i poželjno da se Vjerovanje pjeva, barem u svečanijim zgoda-
ma. U tom smislu dobro je učinio misal za njemačko jezično područje koji pred-
viđa mogućnost da se umjesto Vjerovanja pjeva odgovarajuća pjesma, neka „Cre-
do-Lied”.

*Sveopća molitva.*²³ Kršćani su uvijek u svojoj molitvi nalazili mjesta za pot-
rebe Crkve i svijeta, posebno u euharistiji, u molitvi koja slijedi čitanja. Riječ Bož-
ja slušana i prihvaćena teži da postane molitva, prošnja da se ono što ona navije-
šta ostvari u svakomu od prisutnih, u Crkvi i u cijelom svijetu.

Ponovno uvođenje te molitve značajna je novost obnovljene liturgije. No,
budući da je riječ prvenstveno o prozbenoj molitvi, postoje različite teološke
nesigurnosti. Ovdje nas, međutim, više zanimaju praktična pitanja, oblik i sa-
držaj vjerničke molitve. U pojedinačnoj molitvi i jedno i drugo može biti znatno
slobodnije, dok u zajedničkoj, a ovdje još i „sveopćoj” molitvi, tim elementima
treba posvetiti više pažnje. Ali postavlja se i pitanje koja je specifična uloga te
molitve u cijelom misnom slavlju.

21. Usp. Bernon Reichenauški, *De quibusdam rebus ad missae officium spectantibus*,
2 (PL 142, 1060).

22. OLM 29 dodaje: „Obrascem odobrenim od Crkve” (*formula ab Ecclesia probata*).
Tu se može vidjeti aluzija na druge moguće obrasce koji bi se zatražili za odobrenje. Nešto od
toga već postoji. Tako u misi s djecom može se upotrebljavati i Apostolsko vjerovanje. Mno-
gi misal na narodnom jeziku, kao i hrvatski, tu mogućnost predviđaju i za misu s odraslima.
Trebalo samo požaliti što se ta mogućnost ne provodi u djelo. Nije dovoljno opravdanje da
„vjernici jedva nauče i ovo jedno”. Vjerojatno bi s više pažnje izgovarali i jedan i drugi ob-
razac ako bi oba bila u uporabi. Apostolsko vjerovanje, i zbog veće jednostavnosti i razumi-
ljivost, svakako zaslužuje da se upotrebljava.

23. Za sve što ovdje neće biti rečeno upućujem na djelo jednoga specijalista za vjer-
ničku molitvu: J. B. MOLIN, *Sveopća ili vjernička molitva*, u: *Pastoralna teologija liturgijskih
slavlja*, Zagreb 1973, 239-251. Za povijest je temeljno i nezaobilazno: P. DE CLERCK, *La
„prière universelle” danas les liturgies latines anciennes Témoignages patristiques et textes
liturgiques*, Münster 1977, a za suvremenu problematiku: ISTI, *Prière universelle et appropria-
tion de la Parole*, u: *La Mission-Dieu* 1983, 153, 113-131.

Misal kaže samo da u toj molitvi „narod moli za sve ljude i tako izvršava svoju svećeničku zadaću” (IG 45). Red čitanja dodaje: zajednica vjernika moli „u svjetlu riječi Božje na koju na neki način odgovara” (OLM 30) Bilo je potrebno reći ono „na neki način” (*quodammodo*) jer je, u potpunijem smislu riječi, cijela euharistija odgovor na slušanu riječ. S druge strane, takvim govorom umanjuje se opasnost da molitva vjernika bude neka vrsta propovijedi, moralne pouke ili uporno nastojanje da se proguraju neke ideje.

U tom kontekstu lako je shvatiti što nisu određeni tekstovi za cijelu Crkvu; smatralo se dovoljnim ocrtati okvir u koji se smješta molitva vjernika i predložiti određeni broj uzoraka. U tu svrhu „Consilium” je izdao poseban priručnik gdje se izlaže povijest i osnovna načela molitve vjernika te 54 obrasca.²⁴ Naše izdanje²⁵ nije uvrstilo sve te obrasce nego samo onih deset što su ušli u latinsko izdanje misala. Možda ipak ne treba previše žaliti jer postoji dobar nadomjestak: „Služba riječi” i o nedavno „Liturgijsko-pastoralni listić” nude redovito sadržajno bogate i govorno svježije tekstove. Ipak treba napomenuti da sva ta pomagala mogu biti samo vodič, budući da sveopća molitva mora biti povezana s konkretnim životom i s potrebama koje osjeća konkretna zajednica. No, kad smo već tu, još je nešto zanimljivo zapaziti: za razliku od prave poplave propovjedničke literature, za molitvu vjernika nema ništa osim spomenutoga, barem koliko je meni poznato. Može li se iz toga nešto zaključiti? Možda se može steći dojam da su kod nas više u krizi oni oblici gdje se predviđa više kreativnosti, a tu svakako spada i vjernička molitva.

Na kraju još jedna načelna napomena, vezana za strukturu te molitve: U dobroj i „pravilnoj” molitvi vjernika poziv (uvod) uvijek je upravljen prisutnoj zajednici a zaključna molitva Bogu (nikada Kristu). Ostaje pitanje što s prošnjama. U službenim latinskim izdanjima nalazimo i prošnje upućene Kristu. To je možda izlaženje u susret pučkoj pobožnosti gdje se molitve uglavnom upućuju Kristu. Ovdje bi nam malo služila logika i logičko zaključivanje, trebalo bi radije upitati za savjet teologiju i pogledati kršćansku predaju. I jedna i druga su na strani teocentrične molitve ili, ako se to želi reći drugim riječima: kristocentrične ali u kontekstu povijesti spasenja: *ad Patrem per Filium in Spiritu Sancto*.²⁶ No, svaka bi isključivost možda mogla imati neželjene posljedice pa zato za sada nije ni ovdje razborita. Pitanje bi svakako trebalo još bolje proučiti i uvjerljivije obrazložiti.

24. Consilium, *De oratione communi seu fidelium. Natura, momentum ac structura, criteria atque specimina coetibus territorialibus episcoporum proposita*, Vatikan 1966.

25. *Molitve vjernih*, Zagreb 1981.

26. Ovo sam pitanje pokušao bolje precizirati u članku „Liturgijska prilagodba između teologije i kulture”, u: SB 25/1985, 2, 91-107, na str. 93.

Zaključna napomena

U ovom i prethodnom prilogu govorilo se o gotovo svim sastavnim dijelovima službe riječi. Zbog mnoštva elemenata nije se moglo reći o svakom koliko bi trebalo. Nešto je rečeno na jednomu mjestu a vrijedi i za sve slične slučajeve. Prvenstveni cilj cijelog izlaganja bio je pobuditi u čitatelja zanimanje za povijesnu i teološku dimenziju. Tek dobrim poznavanjem pojedinih elemenata i njihova izvornog značenja moguće je sve to složiti u skladu i dinamičnu cjelinu pridajući svakom elementu važnost koju i zaslužuje.

To bi se dalo ilustrirati jednim primjerom iz običnog života. Obnovljenu liturgiju možemo usporediti s obnovljenim i namještenim stanom koji se predaje stanarima. Iako je stan potpuno pripremljen za stanovanje, novi će stanari dodati pokoju sitnicu i učinit će pokoju nužnu prilagodbu. Oni će npr. rasporedbom dodatnih svjetala i namještaja stvoriti nove prostore. Tako će biti i u liturgiji. Dodajući pokoje svjetlo — da ostanemo na usporedbi — i prilagođujući lagano pojedini dio, sve će biti oživljeno novom i živom prisutnošću koja govori razumljivim jezikom. A taj se jezik neprestano uči.